
Традиція і новаторство Григорія Сковороди в тлумаченні сюжетів байок

Презентація творчості українського філософа та поета

*Копаницька Я. В., учителька української літератури
КЗ «Мереф'янська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 6»
Мереф'янської міської громади Харківського району*

Мета:

- закріпити й поглибити знання учнів про жанр байки, її сюжетно-композиційну цілісність, розглянути ідейну спорідненість байок Езопа та Г.Сковороди, висвітлити новаторські ідеї в збірці «Байки Харківські» на рівні змісту й форми, залучити до роботи з довідковою літературою;
- розвивати читацьку компетентність, критичне мислення, аналітичні навички, красномовство; розширювати світогляд учнів, порівнюючи твори двох майстрів байкарського мистецтва; виховувати засобами художнього слова почуття пошани до особи Г.Сковороди як видатного земляка.

Методи та прийоми роботи: технологія «Перевернуте навчання», метод свідомого читання, елементи евристичного й дослідницького методів; інтерактивні прийоми навчання: «Мозковий штурм», «Гронування», метод проведення аналізу та рефлексії «Сінквейн» (Сенкан); прийом «Хмари тегів»; створення ментальних карт.

Хід заняття

Бесіда за запитаннями (прийом «Мозковий штурм»)

- Хто такі філософи? Назвіть відомих вам.
- Чим вони вам запам'ятались?
- Пригадайте, який жанр художньої літератури називають байкою?
- Кого вважають її зачинателем?
- Які байки Езопа ви читали?
- Творчість кого з видатних вітчизняних і зарубіжних байкарів вас найбільше приваблює і чим?
- Чому повчають нас митці слова?
- Де ви можете реалізувати набуті знання в подальшому?
- Чи актуальні твори минулого для сучасників?
- Яким чином байки впливають на формування особистості?

Хто соромиться визнати недоліки свої,
той з часом безсоромно виправдовуватиме
своє невігластво, яке є найбільшою вадою.
Г. Сковорода

Вступне слово: зачитується притча з роману П. Коельо «Алхімік»

Один купець відправив свого сина до найбільшого мудреця світу, щоб довідатися від нього Секрет Щастя. Сорок днів блукав хлопчина пустелею, аж вийшов до прекрасного замку, що височів на вершечку гори. Там жив мудрець.

Він думав, що побачить там святого старця, але натомість, увійшовши до замку, наш герой мов потрапив у вируючий вулик: метушилися купці, по кутках велися розмови, грав невеликий оркестр, а стіл був заставлений розкішними наїдками. Мудрець постійно з кимось говорив, і минуло зо дві години, поки прийшла черга хлопця.

Мудрець уважно вислухав, за чим той прибув, але сказав, що зараз немає часу тлумачити йому Секрет Щастя. Хай він піде оглянути палац і вернеться через дві години.

– Зроби лише послугу, – попросив Мудрець, простягаючи хлопцеві ложечку з двома краплями олії. – Носи це із собою і гляди: не пролий.

Хлопчина подався навмання численними залами палацу, не зводячи з ложечки очей, а через дві години прийшов назад.

– Ну що, – запитав Мудрець, – ти бачив перські гобелени в моїй їдальні? А сад, який десять років вирощував мій садівник? А розкішні пергаменти в моїй бібліотеці?

Розгублений юнак зізнався, що не бачив нічого, – він дбав тільки про те, щоб не розлити олію, довірену йому Мудрецем.

– Ще раз піди й оглянь дива мого світу, – звелів Мудрець. – Не можна вірити людині, не знаючи дому, у якому вона живе.

Втішений юнак схопив ложечку й знову подався блукати палацом, не пропускаючи цього разу жодного мистецького твору. Він побачив сад, навколишні гори, красу квітів і те, із яким смаком все підібране в замку, а повернувшись, детально про все розповів.

– А де та олія, яку я тобі довірив? – запитав Мудрець. Глянувши на ложечку, юнак побачив, що олії там не лишилося.

– Ну що ж, дам я тобі одну пораду, – прорік Наймудріший із Мудреців. – Секрет Щастя полягає в тому, щоб побачити всі дива світу, не забувши про дві крапельки олії.

Для того щоб дізнатися Секрет Щастя, Григорію Сковороді довелося блукати не лічені години, а десятки років. На курних дорогах Слобожанщини й народжувалися думки, які були покладені в основу збірки «Байки Харківські». Милуючись краєвидами, п'ючи красу українських ночей, збиваючи щоранку прохолодну росу, він ішов у світ, не втрачаючи при цьому самого себе, отих «двох крапель олії», які йому були визначені Всевишнім.

Доповіді учнів-біографів (технологія «перевернутого навчання»)

Біограф-дослідник № 1. Залишивши педагогічну діяльність і живучи в селах поблизу Харкова, Г. Сковорода написав знамениту збірку байок «Басни харьковскія». Перша половина її (15 байок), очевидно, створена в 1769 році, бо сам автор повідомляє, що півтора десятка байок він написав «в седьмом десятке нынешняго века, отстав от учительской должности». Друга ж половина збірки написана 1774 року в селі Бабаях, і тоді ж Г.Сковорода надіслав увесь збірник із 30 байок до свого приятеля П. Ф. Панкова з листом-посвятою, у якому висловив свої погляди на жанр байки.

Біограф-дослідник № 2. У цих байках, з одного боку, автор продовжував традиційну тематику байок Езопа, Антонія Радивиловського, байок із риторик і поетик, а з іншого – виступав як новатор, що розширює ідейно-тематичні обрії байки, виводить її на шлях самостійного розвитку.

Біограф-дослідник № 3. Григорій Савич визначав байку як «мудру іграшку, що в собі ховає силу». Ця розумна штука «сверху ничто, но в серіюдке хтось, снаружи лож, но внутрь истина... картинка, сверху смішна, но внутрь благолепна». Він добре розумів, що форма байки дає йому можливість висловлювати й пропагувати свої суспільно-політичні та філософсько-етичні погляди.

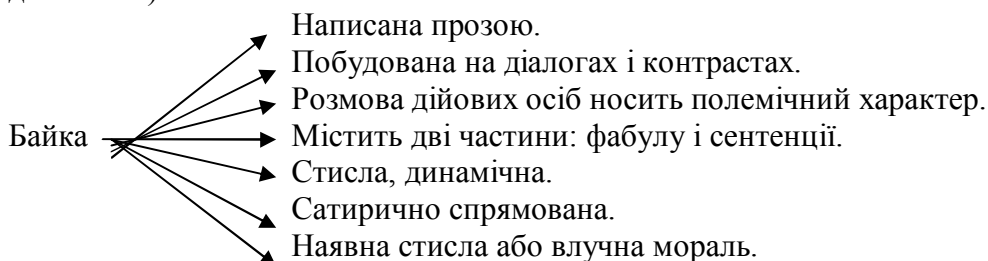
Біограф-дослідник № 4. Ідейно-тематична спрямованість байок шкільного репертуару була досить обмеженою потребами практичної моралі. Як і його попередники на ниві байкарства, Г. Сковорода підносить у байках дружбу, любов, розум і позитивні людські риси, показує, що справжня цінність людини визначається не одягом, зовнішньою красою, багатством, походженням, титулами, чинами, посадами, тобто не зовнішніми, а внутрішніми якостями. Ці якості – розум, знання, працьовитість, чесність, справедливість – визначають вчинки кожної людини.

Біограф-дослідник № 5. Найбільший інтерес становлять байки, у яких Г.Сковорода викриває негативні явища тогочасного суспільства. Насамперед байкар таврує згубність честолобства та сластолюбства. Серед його байок є також такі, які спрямовані проти ненаситного та зажерливого панства, його гонитви за славою й чинами.

Отже, філософ-байкар вважав, що відтворення істини є характерною рисою байки.

– А які риси-ознаки байки знаєте ви?

4. Складання інформаційного грона «Ознаки байки» (колективна діяльність):

Теорія літератури

Байка(від баяти — «розповідати») – один із різновидів епічного або ліро-епічного жанру, невеликий алегоричний твір філософсько-повчального змісту з яскраво вираженою мораллю (Вікіпедія).

5. Історичний екскурс-презентація

Байка, зокрема прозаїчна, була традиційним жанром у давній українській літературі. Нею користувалися І. Вишенський, І. Галятовський, А. Радивилівський. Г. Сковорода, як пише В. Кречетень, природно завершує собою «прозовий період» у розвитку байки.

Для українських митців XVII – XVIII століть найбільшим авторитетом у байці вважався Езоп. Езопівські сюжети панували в українській байці майже цілковито, вони лише переказувалися по-своєму. Не винятком став і Сковорода. Авторитет давньогрецького основоположника байки був великим не лише серед вітчизняних письменників, а й у цілій Європі, бо до V століття до нашої ери всі байки мали назву «Езопових».

Ім'я давньогрецького митця Езопа стало узагальненням не лише для жанру байки, а й для певного різновиду мови, яку літературознавці назвали «езопівською».

Уже в старогрецькій літературі поет Езоп уживав алегоричні образи у своїх байках. Він узагальнював у них громадські нориви свого часу, давав їм сатиричну оцінку. А щоб прикрити гострість своєї громадської критики, зробити її менш відкритою та різкою, він свідомо втілював людей в образи тварин і рослин, висловлюючи свої думки інакомовно, алегорично. Звідси такий спосіб подачі думок здобув назву «езопівського», інакомовного узагальнення людських взаємин.

Теорія літератури

Езопова мова – замаскований спосіб думок із натяками, недомовками (інакомовлення, алюзії, іронії, алегорії) задля уникнення цензурних чи будь-яких інших заборон, переслідувань.

Алегорія – спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями й характерними ознаками приховуваного (Вікіпедія).

Традиція і новаторство Г. Сковороди в тлумаченні сюжетів байок

Незаперечним є той факт, що джерелом для власних байок Г.Сковорода обрав популярні сюжети давньогрецького байкаря Езопа (VI ст. до н. е.), а також повсякденну українську дійсність, усну народну творчість. Але при цьому митцеві вдалося створити оригінальний різновид байки, яка розробляла теми «спорідненої праці», моральних і етичних цінностей, натякаючи своїми алегоричними образами на певні суспільні явища, даючи їм критичну оцінку, чого не бачимо в Езопа. Оригінальним у байках Сковороди можна вважати те, що їм, на відміну від творів Езопа, властива морально-етична проблематика. Так, у творі «Голуб і Тулуб» розум протиставляється зовнішній ефектності.

У байці «Годинникові колеса» автор розмірковує про «спорідненість», наголошуючи у висновку («силі»), що «у людей з різними природними нахилами і життєві шляхи різні», але неодмінними якостями всіх має бути «чесність, лад і любов».

У байці «Орел і Черепаха» Сковорода висловив таку сентенцію: «Прагнення насолоді і слави збиває у протиприродний стан».

У байці «Жаби» викладено фабулу про мешканців озера, серед яких була одна жаба, котра знайшла собі пристанище коло джерела, мотивуючи це тим, що вода може висохнути, а джерело все-таки є надійнішим від калюжі. Сковорода так тлумачив алегоричний зміст: «всяка розкіш може зубожіти і висохнути, як озеро, лише чесне ремесло забезпечить непішнє, але спокійне існування».

Про людську дружбу йдеться в байці «Собака і Вовк». Ні багатство, ні чин, ні походження, на думку автора, не можуть стати основою дружби, а «лише серця, думки єдині й однакова чесність людських душ».

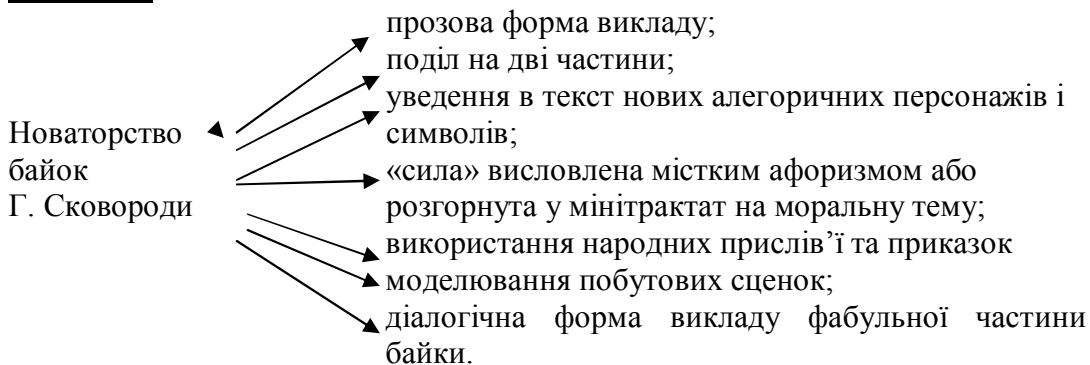
Подібні сентенції наявні й у байці «Соловей, Жайворонок та Дрізд»: «Дружбу годі випросити, купити чи силою вирвати». У творі «Два коштовні камені – Діамант і Смарагд» Сковорода визначив своєрідний моральний кодекс: «Освіченість, милосердя, великодушність, справедливість, постійність, цнотливість – ось ціна наша і честь!»

Формування читацької компетентності: порівняльна характеристика прочитаних удома байок Езопа та Григорія Сковороди

Зачитується й колективно аналізується байка «Жаби» Езопа та Сковороди. За власним уподобанням учні самостійно аналізують байку «Орел та Черепаха» або «Гній та Діамант», заповнюючи в ході роботи таблицю:

Назва байки	Об'єкт дослідження	Езоп	Г. Сковорода
«Жаби»	Образи	Дві Жаби-подруги.	Стара й молода Жаби.
	Сюжет	Після спекотного сухого літа у пошуках води натрапили на глибокий колодязь, у який таки не стрибнули.	Молода Жаба хоче жити в озері, а стара – в струмку, який його живить.
	Мораль (сила)	«...навіщо стрибати в першу-ліпшу яму, не думаючи, що буде по тому».	«Всяке багатство може висякнути й висохнути, як озеро, лише чесне ремесло зостається...».
«Орел та Черепаха»	Образи		
	Сюжет		
	Мораль (сила)		
«Гній та Діамант»	Образи		
	Сюжет		
	Мораль (сила)		

Висновок:

Незважаючи на те, що Григорій Савич запозичав сюжети в Езопа, його доробок містить і оригінальні твори: «Ворона і Чиж», «Мурашка та Свиня», «Дві курки», «Оселка і Ніж», «Щука і Рак», «Олениця і Кабан».

Література

Електронні ресурси

- <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3391>.
- <https://znaniya.com/task/3311779>.
- <https://naurok.com.ua/post/internet-resursi-dlya-stvorenniya-hmar-sliv-vlasnoruch>.
- <https://vseosvita.ua/library/g-s-skovoroda-zagalna-harakteristika-bajkarskoi-tvorcosti-osoblivosti-bajok-skovorodi-72760.html>.
- <https://uk.wikipedia.org/wiki/Езоп>.
- https://supermif.com/baiki/ezop_baiki_1.html.
- <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8013>.
- https://uk.wikipedia.org/wiki/Езопівська_мова.